

A Biblia mint az előítélet kritikája

Az Ószövetség egyik rövid, kevés figyelemre méltatott elbeszélése ma is elgondolkodtathatja az embert. Isten parancsára Mózes összegyűjt hetven férfit a kinyilatkoztatás sátra körül – ők arra lettek kiszemelve, hogy Mózes tehermentesítése érdekében ettől kezdve ők is viseljék a nép terhét (4Móz 11,16-17) –, és Isten rájuk is kiárasztja azt a Lelket, amely Mózesben van, úgyhogy azok prófétai elragadtatásba esnek. Ekkor fölfedeznek valami furcsaságot, ami mély nyugtalanságot kelt egy Józsue nevű ifjában. Két férfi, aki eredetileg rajta volt a Hetven listáján, ismeretlen okból távol maradt a szertartástól, Isten Lelke azonban őket is éppúgy megragadta, mint a többieket. Józsue igyekszik rábeszélni Mózesre, „akadályozza meg” ezt a kettőt: Noha megkapták Isten Lelkét, ne gyakorolhassák azt a hivatalt, amelynek gyakorlására a Lélek képessé akarja tenni őket. Mózes azonban felismeri, hogy a férfiak nem az ő lelkét kapták meg, és hogy az embert nem illeti meg, hogy korlátozni akarja Isten cselekvését. Ezért nem a két férfit tiltja el, hanem Józsue féltékenységét és uralomvágyát (amit Mózeshez való ragaszkodása vált ki), és ezzel a kívánsággal kontrázza meg azt: Bárcsak *mindenkire* kiárasztaná Lelkét az Úr (4Móz 11,28-29).

A vallásos embereket minden korban fenyegeti az a veszély, hogy Isten nevében ki akarják zárni Isten jóságából azokat, akik *másmilyenek*, mint ők maguk és az ő elképzeléseik.

A Péter körüli korai egyház és az apostolok is hasonló tapasztalatokat szereztek Isten Lelkének adományáról, amint erről hírt ad az Apostolok cselekedetei: „Magukon kívül voltak”, hogy „a »pogányokra« is kiáradt a Szentlélek adománya” (ApCsel 10, 45-46).

Viszonylag részletes effajta tananyagot találunk a Márk-evangéliumban (9,38-40). A Tizenkettő egyike fontosodik, és – biztos lévén Jézus elismerésében – beszámol egy férfiről, aki Jézus nevében démonokat űzött ki, azaz betegeket gyógyított; „mi azonban mindent megtettünk, hogy megakadályozzuk ebben”. E tanítvány számára tehát nem az volt fontos, hogy az idegen férfi Jézus nevének segítségével nyilvánvalóan sikeresen működött, szenvedő embereket gyógyított meg, hanem az, hogy meg nem engedett módon – „mivel nem követ minket” – vette szájára Jézus nevét, és tett jót ezzel.

A kicsinyesség olyan (gyakran fel nem ismert) emberi gyengeség, amely az egyházakban is gyakran jelentkezik. De nem biztosítja-e Pál is a keresztényeket, hogy „mindenki, aki segítségül hívja az Úr nevét, üdvözülni” (Róm 10,13; Joel 3,5)? Jézus pedig azt feleli tanítványának: „Ne akadályozzátok őt!” Mert aki az ő nevében visz végbe csodákat, nem fogja kétségbe vonni Jézus hatalmát. És: „Aki nincs ellenünk, az értünk van!”

Isten története a maga népével: egyre jobban megvilágosodó, egyre átfogóbb szerelmi történet a világ sok népének színe előtt.

Isten senkit sem taszít el azok közül, akik keresik őt – és az sem taszít el senkit, akiben Isten emberi arcot öltött: Jézus. Az ő tetteiben és példázataiban Isten egyenesen azokat keresi, akiket a velük hasonlóságra – az emberek – elhagytak és félretoltak: a gyengéket, a kicsiket, a szerencsétleneket, az ilyen-olyan leprásokat.

Mégis az a látszat, mintha buzgóságában (féltékenységében) sok – nem ritkán vallásos – ember *elhibázná Isten*, mivel Isten nagylelkűsége, türelme és szabadsága meghaladja az ő erejüket. Határt akarnak szabni Isten jóságának – és nem veszik észre, hogy ezzel mennyire önmaguknak szabnak határt: lelküknek és szellemeiknek egyaránt.

A Biblia kritikus szövegei – mint például a fent említettek – önkéntelenül is azokat az aktuális problémákat juttatják eszünkbe, amelyek a római katolikus egyház viszonyulását jellemzik a többi keresztény egyházhoz. Túl buzgóságában számos hivatalviselő és professzor nyilvánosan arra figyelmeztet, hogy „meg kell menteni” a katolikus egyházat a protestánsoktól. Egy idő óta hivatalosan – Rómából! – is arra intik a katolikus híveket, hogy a protestáns egyházakat ne nevezzék „egyházaknak”, mondván: Azok kétségtelenül tartalmazznak egyházi „elemeket”, de a szó katolikus értelmében nem egyházak. Ennek indoklása tulajdonképpen ugyanaz, mint ami az evangéliumban olvassuk: „mivel nem követnek minket” – minket, a római katolikus, a pápa primátusa körül központosult hagyományt, jóllehet már Pál is hangsúlyozta: „Senki sem vallhatja meg: »Jézus az Úr!«, csakis a Szentlélek által” (1Kor 12,3). Márpedig nem lehetséges mélyebb, tökéletesebb egység, mint az egység a Szentlélek által, Ezért mondja a II. Vatikáni Zsinat, hogy a különvált keresztényeket „úgy

kell elismerni, mint testvéreket az Úrban” (Dekrétum az ökumenéről, 3.1.). A Szentlélek ugyanis arra méltatta a többi egyházat és egyházi közösséget, hogy „az üdvösség eszközeiként” használja őket. Ha a Szentlélek testvéri módon összekapcsolja a keresztényeket „az Úrban”, a „Küriosz”-ban, akkor azok automatikusan a „küriaké”-ban, az egyházban is összekapcsolódnak. Ha valaki azt mondja: Mi azonban több Szentlélekkel, több kegyelemmel, több hittel bírnunk, mint a többiek, az nem tudja, mit beszél. A Szentlélek, Isten jósága, a hit *nem osztható*, nincs belőle több vagy kevesebb (éppúgy, mint a szeretetből sem), sokkal inkább az a helyzet, hogy – amint Pál mondja – csak „egy Lélek van, aki mindent mindenben véghez visz”, s csak *egy* kegyelem, *egy* hit; persze a Léleknek különböző adományai vannak, de valamennyi ugyanattól az *egy* Lélektől származik (1Kor 12,12–27).

Lehetséges, hogy az egyházak egyesülésének és egységének ajándékát csak akkor kaphatjuk meg, ha készek vagyunk arra, hogy eltekintsünk a hagyományos öngazolásuktól, és új módon lássuk a különböző egyházakat, mégpedig különböző tagjaiként és Lélek-adományaiként ama egyetlen Úr testének, aki „mindent” – az üdvösséget – „mindenben véghez visz”.

Mi lesz azonban akkor a különvált egyházak hiányosságaival, amelyekről pedig a Zsinat szintén beszél? A hiányok jelentősek, ha lényegesek. De mik a lényegi hiányok? Tisztázzuk ezt más életterületekről vett példákkal.

Például minden keresztény azt fogja mondani, hogy a házasság lényegi célja a családalapítás. Am nem is olyan ritka eset, hogy házaspárok akarataik ellenére gyermektelenek maradnak. Mégsem szokás ezt olyan lényegi hiánynak tekinteni, hogy az ilyen gyermektelen házaspároktól elvitatnák a házasság mivoltát. A katolikus egyház csak azt tanítja: a házasság egyáltalán nem jön létre, ha kezdetől fogva hiányzik a pár gyermekek iránti vágya.

Vagy vegyük a futball példáját. A szabályok szerint a játék lényegéhez tartozik, hogy góllövésre törekedjenek. De mint tudjuk, vannak olyan mérkőzések, amelyekben nem esik gól, s az eredmény 0:0 lesz. E hiány ellenére futballmérkőzés zajlott le. Csak akkor mondjuk egy csapatról, hogy nem tudott (vagy nem akart) futballt játszani, ha eleve nem akart gólt rúgni.

A protestánsok szemében a katolikusokat hosszú időn át lényegi hiányosság jellemezte, mivel emezek – megsértve a Biblia tanúságát – azt hitték, hogy a kereszten értünk meghalt Krisztust minden misében „vértelenül” újból „feláldozzák”. A teológiai bizottságok szakmai egyeztetése világossá tette, hogy ez a megfogalmazás egyoldalú, félreérthető, ügyetlen és – szó szerinti véve – hamis volt. A közös keresztény hit ma világosan megvallhatja: Jézus Krisztus egyszer, azaz egyszer s mindenkorra halt meg értünk, ezt nem lehet szaporítani vagy megismételni. Az eucharisztikus ünnepelésen Isten Szentleke az emlékező ünnepelés alakjában teszi jelenvalóvá Jézus Krisztus „értünk” vállalt kereszthalálát. A pap csupán hivatalos szolgája ennek az ünnepelésnek.

A katolikusok azt mondták a többiekéről: A protestánsoknak nincs pápájuk! Vagy: Nem „hisznek” a pápában mint Péter apostol utódában! (Egyébként az ortodox keresztények sem!) Lényegi hiányosság ez? S ezen túlmenően: Nem tesznek-e tanúságot ők is szilárd akaratról és aktív gondról annak érdekében, hogy tisztán tartsák

a Jézus Krisztusba vetett hitet, és megóvják azt a félreértelmezésektől, ahogyan például tette ezt egykor a híres Barmeni Nyilatkozat (1934), amikor fellépett az ellen, hogy a kereszténységet összekeverjék a náci faji ideológiával?

Az elmélkedésünk kiindulópontját alkotó bibliai szövegek fényt vetnek a 2003-as berlini Ökumenikus Nagygyűlés katolikus utójátékára is. Az a pap, aki az országszerte előre meghirdetett esti misén protestánsokat is meghívott az áldozásra, bizonyára provokált, és megsértette a katolikus egyházfegyelmet. De nem intézhette volna-e el a püspök – az evangéliumra gondolva (Márk mellett Lukács 9, 49–50-ben is olvasható a jelenet) – alacsonyabb szinten az ügvet, ahelyett hogy hivatalosan közlést teszi, „nem volt más választása”, mint az illető pap felfüggesztése? (Vö. ÉV 2003. december, 9–10. o.) Nem járhatott volna el abban a hitben, hogy aki nincs Krisztus ellen, az Krisztusért van? Vagy hogy a keresztények egy-egy (amiért Jézus így imádkozott: „hogy egyik legyenek, ahogyan mi egyik vagyunk” [az Atya és a Fiú]: Jn

17,11) mindenkor fontosabb, mint az egyházfegyelem? Nem lett volna lehetséges, sőt szükséges, hogy a püspök és tanácsadói enyhébben ítéeljék meg az esetet?

Egyházi körökben sokan szívesen idézik Pálnak azt a mondását, hogy „ne igazodjatok a világhoz”, de éppily gyakran megfélelkeznek ennek ellentétéleről: „hanem változtatok meg értelmeket megújulásával, hogy megítélhesétek, mi az Isten akarata” (Róm 12,2) – ami mindig konkrétan, a különböző helyzetekben és eseményekben tárul föl előttünk. Loyolai Szent Ignác, a reformáció kortársa így tanít: „Minden jó kereszténynek készségesebbnek kell lennie arra, hogy embertársa kijelentését elfogadja, semmint hogy elítélje; és ha nem képes elfogadni, tájékozódjék, hogyan érti azt a másik; és ha a másik rosszul érti, javítsa ki őt szeretettel; és ha ez nem elégséges, keressen meg minden alkalmas eszközt arra, hogy a másik jól értse azt, és így üdvözüljön” (Lelki gyakorlatok, 22).

Klaus P. Fischer

Forrás: Orientierung, 2004, Nr. 10

Hogyan keletkezett valójában a Korán?

Új esély a vallási párbeszédre

Az iszlám kezdetei nyilvánvalóak. Legalábbis ez a véleménye az iszlám teológiának és a nyugati iszlámtudománynak is: 570 és 632 között élt Mohamed próféta, aki Allah kinyilatkoztatását hirdette, amelyet aztán hallgatói feljegyeztek, és röviddel halála után a mai Koránná állítottak össze. Pontosabban: Az írott Korán a harmadik kalifa, Oszmán idején keletkezett, 18-24 évvel Mohamed halála után. A Korán létrejöttével rögtön megkezdődött a fiatal vallás példátlan háborús és vallási sikertörténete, amely a négy „helyesen irányított kalifa” (632–661), a damaszkuszi székhelyű omajjád uralkodók (661–750) és végül a bagdadi székhelyű abbaszidák idején (749-től) arab nagybirodalmak kialakulásához vezetett. Az egész szakirodalom ismételten ebben az értelemben ábrázolja Mohamed életrajzát, a Korán keletkezését és az iszlám korai történetét.

A neves iszlámkutató, *Rudi Paret* például azt írja Korán-fordításának bevezetőjében: „Semmi okunk sincs annak feltételezésére, hogy a Koránnak akár csak egyetlen verse is ne Mohamedtől származna.” De tulajdonképpen hogyan is van ez? Honnan tudja ezt Paret? Milyen forrásokra támaszkodik? Hiszen túlságosan is nyilvánvalóak a Koránon belüli feszültségek csakúgy, mint a különböző, egymásnak részben ellentmondó hagyományok egymás mellettisége és a nyilvánvaló szerkesztői átdolgozások. Csaknem hihetetlen, hogyan hagyja figyelmen kívül Paret is az összes irodalomkritikai problémákat.

A források történet-kritikai vizsgálata nyomán viszont meghökkentően világossá válik: A klasszikus iszlámtudomány mindezen „információi” a Korán 9. századi tanúsítványaihoz származnak, vagyis kereken 200 évvel Moha-

med halála utáni időből. Ezek a tételek fogalmazták meg akkoriban egy erős nagybirodalom önazonosságát. Csak ezek a források – ún. *haditok*ban (a Korán mellett létező szóbeli hagyományokban) foglalt életrajzi művek és gyűjtemények – mutatják be Mohamed életét. És csak ezek a források vezetnek vissza a Koránt Mohamed mekkai és medinai igehirdetésére. E források legenda jellege már első elfogulatlan olvasásukkor feltűnik. Például olyan kérdéseket tesznek témává, amelyek még semmilyen szerepet nem játszhattak Mohamed lehetséges életidején. Kézenfekvő a végkövetkeztetés: Az arab próféta alakját történetileg teljes homály fedi. Keményebben fogalmazva: „Mohamed nem történelmi alak, hivatalos életrajza annak a kornak a terméke, amelyben az íródott”, mondja *Y. D. Nevo* zsidó iszlámtudós. Ugyanígy csak a 9. században állítják, hogy Mohamed igehirdetéseit a harmadik kalifa, Oszmán idején állította össze a mai teljes Koránná egy három mekkaiból álló bizottság a medinai Zaid ibn Tabit vezetésével.

„A homályos kezdet. Új kutatások az iszlám keletkezésével és a korai történetével kapcsolatban” – ez a címe annak a gyűjteményes kötetnek, amelyet ennek a cikknek a szerzője *Gerd-Rüdiger Puim*mal együtt adott ki e robbanékony témáról. A könyvben többek között *Christoph Luxenberg* (álmév, Németország), *Karl-Heinz Ohlig* (Saarbrücken, Németország), *Mondher Sfar* (Párizs) és *Ibn Warraq* (álmév, USA) tanulmányai találhatók meg. A szövegek bőségesen kínálnak új, s a kutatásban eddig nem eléggé vagy egyáltalán figyelembe nem vett kérdésfelvetéseket és téziseket. Ezek közül sok alátámasztja és elmélyíti azokat a központi tételeket, amelyeket az alábbiakban igen tömören foglalunk össze.

A közös nevező ez: A Korán azon a szír-arab kereszténységen alapul, amelyet sok közel-keleti törzs vallott a 7. században. E törzsek abban a korban fogadták el a kereszténységet, amikor a Níceiai Zsinat dogmái még ismeretlenek voltak a szír térségben, s ezért „Isten Szolgájának”, „Küldöttnek” vagy „Prófétának” tartották Jézust.

A 7. és 8. századból származó, meghatározható korú pénzérmék alapján, és a jeruzsálemi szikladóm – egy 692-beli keresztény sírtemplom – belsejének egyik felirata segítségével felismerhető: Itt egy olyan szír-arab keresztény teológia dokumentumaival van dolgunk, amelynek központi hitvallása így hangzik: *Isten egyetlen, és áldott (muhammad) legyen az ő Küldötte, Jézus!* Kb. a 8. század végéig nyilvánvalóan arab-keresztény törzsi vezetők uralták a Közel-Kelet és Észak-Afrika régióit. A damaszkuszi omajjádai uralkodók és bizonyára még maguk a korai bagdadi abbaszidák is keresztények voltak.

Vallástörténetileg nézve a dolgot, egy új vallás keletkezésének elbűvölő folyamatával állunk szemben: Egy kánoninak tartott kezdeti időszakba vetítik vissza ezt a folyamatot – pontosan úgy, ahogyan Mózes öt könyvének szerkesztői tették –, hogy aztán abból kiindulva alapozzák meg és igazolják.

Ez az értelmezés, mint mondtuk, kizárólag néhány kortársi és történeti, de igen kifejező forrásra támaszkodik, nevezetesen az említett pénzérmékre és feliratra.

De mi a helyzet akkor a Koránnal? Bár szövegei (talán néhány kivételtől eltekintve) valószínűleg csak a 8. század első felének folyamán jöttek létre, és biztosan igen hiányos írásmóddal, kanonizálásuk, tehát a gyűjtemény lezártságának és érinthetlenségének kijelentése pedig feltehetően kerekén még száz évvel később következett be, mindazonáltal a Korán abban a korban keletkezett (aligha-

nem a mai Irak területén), amikor egész környezete még keresztény (és zsidó) volt. Vajon megfogalmazhatták-e ez esetben egy új vallás, az iszlám alapító okirataként? Vagy csak később vált azzá?

Günter Lüling feltételezése szerint már Mohamed előtt létezett egyfajta Ős-Korán, amely a keresztény Áriusz által meghatározott környezetből származó himnuszokat tartalmazott. A 325-ös Níceia Zsinaton Áriusz elutasította, hogy Jézusról mint Istenről beszéljen. Vereséget szenvedett ellenfelével, Athanázzal szemben, és üldözni kezdtek. Lüling szerint Mohamed és a korai muszlim közösségek később átdolgozták az ariánus jellegű Ős-Koránt. Ezeket az erősen feltételezésszerű kijelentéseket megerősítették – ha egészen más módszertani kiindulások alapján is – Christoph Luxenberg kutatásai. Luxenberg bizonyítja, hogy a Korán arab-szír-arám nyelvi környezetben keletkezett. Számos szakasza tartalmaz olyan szír szavakat és mondatokat, amelyeket arab betűkkel írtak le. A Korán arabjának nyelvtani szerkezete általában a szír nyelvtan jellegzetességeiről árulkodik. Eredetileg arab szavakat is tévesen értelmeztek a diakritikus pontok segítségével, amikor mintegy kétszáz évvel később rögzítették a mássalhangzókat. E vizsgálatok révén gyakran a Korán-szövegek egészen új olvasatai és kijelentései adódnak. Például egészen másképp kell értelmezni azokat a verseket, amelyek szerint a Paradicsomba jutó hívőknek szüzek állnak majd rendelkezésükre. Ezzel szemben a szír jelentéstani háttér azt teszi kézenfekvővé, hogy szüzek helyett szőlőről beszéljünk. Mindez a Korán keresztény háttérére utal.

Tehát kereszténnyé lett arab törzsek hoztak létre – az akkori szokásnak megfelelően természetesen szír nyelven – „lekciónáriumokat”, vagyis az istentiszteletekhez szükséges olvasmányos könyveket, amelyeket aztán később arab nyelvre fordítottak le? Azt jelenti-e ez a „később”, hogy talán csak 'Abd al-Malik omajjád kalifa (†705), vagy utóda, al-Walid idején? Ugyanis ők vezették be az arabot mint új államnyelvet. Ebben az esetben az a 9. századi feljegyzés, hogy az Oszmán által készített teljes művön kívül minden Korán-szöveget meg kell semmisíteni, valójában nem arra vonatkozik-e, hogy el kell tüntetni minden, a 8. század elejéről származó szír eredetit?

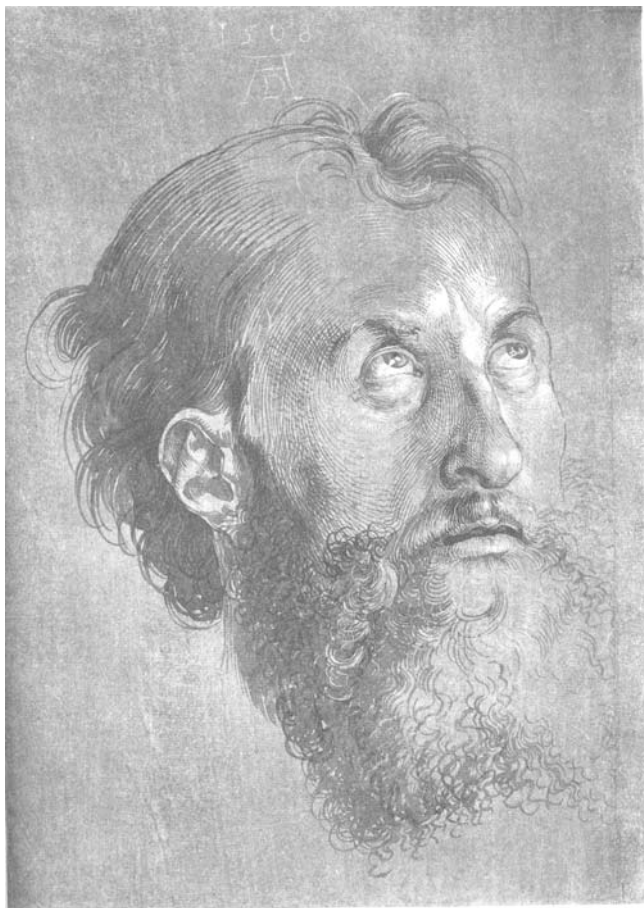
Mindenesetre a Koránt igen erősen meghatározza az a szír keresztény teológia, amely a Níceai Zsinat előtti korban volt igen elterjedt (s amelyben például a Logosz és a Lélek isteni „erők”, Jézus pedig Isten Szolgája és Küldötte). Mint ismeretes, ezt a teológiát ítélte el a Níceai Zsinat. Mivel azonban Kelet-Szíriában csak 410-ben ismerte el a Zsinatot egy helyi püspöki szinódus, és alighanem még évtizedekig tartott, amíg ez az elismerés érvényre jutott, az arab törzsek alighanem már igen korán felvették a kereszténységet – és megtartották kezdeti korszakuk hitét. Az Írásról, azaz az Ó- és Újszövetségről alkotott felfogásukat „helyes irányításnak” tekintették, és mint ilyet állították azt szembe az Írás más kortársi birtokosaival.

De hát mikor nőttek hozzá azok a szakaszok, amelyeket egészen biztosan nem lehet keresztény gyökerekre visszavezetni, vagy amelyek egy arab prófétára utalnak? Az említett gyűjteményes kötet ezt is vizsgálja, tehát ösztönöz ad a vitára és a további kutatásra. A kötet nem egy már kész koncepciót vázol fel, de egy valamit igen világossá tehet: Az iszlám kezdetét csak akkor lehet megérteni, ha nem későbbi visszavetítésekből kiindulva vizsgáljuk őket, hanem a történeti források és az azokra támaszkodó történeti és filológiai kérdésselvetések alapján.

Karl-Heinz Ohlig

Forrás: Publik-Forum, 2005/21

A Szerző a vallástudomány és a kereszténység történetének professzora a saarbrückenti egyetemen.

Felfelé tekintő apostol (1508)